

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان:
An Investigation of the Concept of Nature in Pahlavi's Architecture Ornaments by Exploration of Discourse Approach
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

بررسی مفهوم طبیعت در آرایه‌های معماری دوره پهلوی براساس رهیافت گفتمانی*

کیانوش فرجی^۱، قادر بایزیدی^{۲*}، بهمن باینگانی^۳

۱. پژوهشگر دکتری معماری، گروه معماری، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران.
۲. استادیار گروه معماری، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران.
۳. استادیار گروه علوم اجتماعی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۴/۲۵ تاریخ اصلاح: ۹۷/۱۰/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۰/۲۲ تاریخ انتشار: ۹۸/۰۹/۰۱

چکیده

بیان مسئله: آرایه‌های برگرفته از طبیعت بخش جدایی‌ناپذیر معماری ایران بوده که با مخاطبان به گفت‌وگو نشسته است و دنیایی از باورها، ارزش‌ها و اندیشه‌ها را با استفاده از نقوش هندسی و غیرهندسی به تصویر می‌کشد. گذر زمان تغییرات ساختاری و معنایی بدیعی در آرایه‌های معماری ایجاد کرد، به طوری که در ایران دوره پهلوی، با تولد گفتمان‌های جدید، تزیینات معماری سیمایی متفاوت به خود گرفتند و مفاهیم متنوعی را به مخاطب عرضه کردند.

هدف: هدف از انجام این پژوهش شناسایی و تفسیر مفهوم طبیعت در آرایه‌های دوره پهلوی براساس رهیافت گفتمانی است.

روش تحقیق: این پژوهش از نوع کیفی است، داده‌ها با مطالعات اسنادی و میدانی گردآوری شده و برای تحلیل از تکنیک تحلیل گفتمان استفاده شده است.

نتیجه‌گیری: تجلی طبیعت در آرایه‌ها، در قالب «صورت» و «محتوا» و از طریق معانی صریح و ضمنی، در معماری دوره پهلوی اول، با پیروی از گفتمان‌های ملی‌گرایی، سنت‌گرایی و غرب‌گرایی و تحت سیطره «قدرت سیاسی-مذهبی» و در معماری دوره پهلوی دوم، با پیروی از گفتمان‌های سنت‌گرایی، تاریخ‌گرایی و مدرن‌گرایی و تحت سیطره «قدرت فرهنگی-تاریخی» و «فناوری مدرن» است. این گفتمان‌ها از یک سو با نمایش عناصر قابل ادراک جهان پیرامون، که برگرفته از روایت‌های دوره باستان است، عقاید مذهبی و نظم کلاسیک در صورت آرایه‌ها را، از طریق تصاویر تجریدی و غیرتجریدی، به مخاطب نشان دادند و از سوی دیگر با بازنمایی معانی برگرفته از طبیعت، به‌ویژه نمادهای کهن‌الگویی، که در گذشته تجلی وحدت، قدرت و جاودانگی بودند، پیام‌های جدیدی را به مخاطب منتقل کردند. معانی تولیدشده و پیامدهای اجتماعی حاصل از تجلی طبیعت در آرایه‌های دوره پهلوی در سایه «گفتمان‌های غالب و پدیدۀ قدرت» عبارت است از مشروعیت‌بخشی به سیاست‌های حکومت، از طریق نمایش قدرت سیاسی حکومت و قدرت فرهنگی جامعه، ترغیب افکار عمومی و قانونی جلوه‌دادن سیاست‌های حکومت از طریق قدرت مذهبی، ایجاد همبستگی ملی و همسویی با تحولات جهانی.

واژگان کلیدی: رهیافت گفتمانی، طبیعت، آرایه، دوره پهلوی.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری کیانوش فرجی با عنوان «تبارشناسی تعامل انسان و طبیعت در معماری معاصر ایران (دوره پهلوی) بر اساس اندیشه‌های فوکو» است که به راهنمایی
دکتر قادر بایزیدی و مشاوره دکتر بهمن باینگانی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج انجام شده است.
** نویسنده مسئول: q_bayzidi@iausdj.ac.ir ۰۹۱۸۳۷۱۴۰۸۰۰

آنها چه معانی و پیامدهای اجتماعی را به دنبال دارند؟

پیشینه و ادبیات نظری تحقیق

تاکنون مطالعات ارزشمندی در حوزه طبیعت و نحوه حضور آن در تزیینات معماری انجام شده است. بسیاری از این تحقیقات، براساس رهیافت نشانه‌شناسی (حجازی و مهدیزاده سراج، ۱۳۹۳؛ رئیسی، نقره‌کار و مرادی، ۱۳۹۳؛ کفشچیان مقدم و یاحقی، ۱۳۹۰) و با بررسی رابطه بین دال و مدلول، فضای فرهنگی مشترکی به‌منظور تولید معنا پدید آورده‌اند. حسین‌آبادی (۱۳۹۵) و اعظمی، شیخ‌الحکمایی و شیخ‌الحکمایی (۱۳۹۲) به‌صورت توصیفی و تحلیلی تزیینات را مطالعه و آنها را در قالب نقش‌های هندسی، گیاهی، حیوانی و ترکیبی دسته‌بندی کرده‌اند و نمایش این عناصر را وابسته به ویژگی‌های فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی منطقه دانسته‌اند. فلاحت و شهیدی (۱۳۸۹) مفهوم طبیعت را در معماری بررسی و مفهوم طبیعت را در سه دوره پیش از مدرن، مدرن و پس از مدرن به‌صورت کالبد، ذات و فطرت تقسیم کرده‌اند و تمامیت معماری را عاملی برای تحقق کامل معنای طبیعت دانسته‌اند. نورمحمدی (۱۳۸۸)، با بررسی دگرگونی‌های مفهوم طبیعت در دوره‌های تاریخی براساس دیدگاه‌های «راپاپورت» و «آگوست کنت»، سرشت فضای معماری را وابسته به سرشت فضای انسانی و طبیعت می‌داند. او رویکردهای مبتنی بر طبیعت را در معماری مدرن، از طریق ارجاع به منشأ، ارگانسیم، نظم، ساختار و سرشت انسانی، روحیه مکان، الگوهای زندگی و خردمندی بوم، معرفی کرده است. از آنجایی که تاکنون پژوهش‌های انجام‌شده بیشتر به‌صورت توصیفی-تحلیلی یا براساس رهیافت نشانه‌شناسی بوده است، در این تحقیق برای خوانش مجدد آرایه‌ها نیاز به رویکردی متفاوت احساس می‌شود تا آنچه فرامعناست با نگاهی متفاوت و متناسب با جو زمان تحلیل شود. در حوزه تزیینات معماری براساس رهیافت‌های گفتمانی مطالعاتی انجام نگرفته است، اما تحقیقات (حاجلی، ۱۳۹۵ و صالحی‌زاده، ۱۳۹۰) و تألیفات (Foucault, 1980, 1991, 1990) جامعی در حوزه علوم انسانی در این زمینه انجام شده است. نتایج حاصل از این تحقیقات نقش رهیافت گفتمانی در اعتبارزدایی از مفهوم حقیقت را نشان می‌دهد و بیان می‌کند که هر حقیقتی انعکاسی از مناسبات قدرت بوده که در چارچوب نظم گفتمانی بازتولید شده است. گفتمان‌ها با تأثیر در ساختارهای جامعه آنها را دگرگون می‌کنند و به شکل‌گیری هویت‌های جدیدی منجر می‌شوند. تأثیر این گفتمان‌ها در معماری معاصر ایران در مطالعات علی‌زاده

مقدمه و بیان مسئله

طبیعت از گذشته‌های دور تا به امروز در تمام عرصه‌های زندگی انسان‌ها حضوری همیشگی داشته است. این حضور دربردارنده مفاهیم گوناگونی است که اسطوره‌ها، اندیشه‌ها و نیازها خالق آنها هستند. این مفاهیم، به شیوه‌های مختلف (کالبد، سرشت و فطرت) و از طریق گفتمان‌های متعدد، در معماری و هنرهای وابسته به آن تجلی یافتند. تزیینات معماری مفاهیم برگرفته از طبیعت را از طریق فرم‌های انتزاعی و غیرانتزاعی به مخاطب منتقل می‌سازد و مخاطب، متناسب با زمان و مکان اجرای اثر، آنها را تفسیر می‌کند. این گفت‌وگوی بین مخاطب و تزیینات در آرایه‌های معماری ایران سابقه‌ای بسیار کهن دارد، به گونه‌ای که بازه وسیعی را از صورت تا سیرت دربرمی‌گیرد.

دوره پهلوی در ایران همزمان با اوج دوره مدرن و آغاز دوره پست‌مدرن در اروپاست. ایران معاصر، در این برهه از زمان، شاهد سیل عظیمی از تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی متأثر از انقلاب‌های علمی و فلسفی سه قرن اخیر اروپا و حوادث داخلی‌ای بود که به وقوع انقلابی نو در معماری و به تبع آن در آرایه‌ها منجر شد. به‌وقوع پیوستن این تحولات دگرگونی‌های ایدئولوژیکی را به همراه داشت. در این دوره، با تولد گفتمان‌های جدید، مفهوم طبیعت در تزیینات معماری، که متأثر از باورهای ایرانیان بود، به تدریج دگرگون شد و، در سایه قدرت سیاسی نوظهور، معانی متفاوتی متناسب با روح زمان به خود گرفت. ایران در این فصل از تاریخ گسست و انقطاع بزرگی را تجربه کرد که بی‌تردید مهم‌ترین و بارزترین دستاورد آن اقدامات فرهنگی بود و نتیجه این اقدامات در حوزه معماری و شهرسازی تغییر سیمای کالبدی شهرها و دگرگونی ساختاری بناها است. در این تحقیق، پس از بررسی رویکرد گفتمانی در بخش ادبیات نظری و ارائه روش‌شناسی پژوهش، مفهوم طبیعت در تزیینات معماری پهلوی برای نیل به اهداف پژوهشی ذیل بررسی خواهد شد:

۱. شناسایی گفتمان‌های غالب، عوامل معنا ساز و نقش آنها در خلق آرایه‌هایی با مفاهیم طبیعت؛
  ۲. تأثیر سبک‌های گذشته معماری ایران در هویت‌بخشی به مفهوم طبیعت در تزیینات معماری دوره پهلوی؛
  ۳. مقایسه مفهوم طبیعت در آرایه‌های دوره پهلوی اول و دوم.
- بنابراین پژوهش حاضر در تلاش است تا به دو سؤال اصلی زیر پاسخ دهد:
۱. آرایه‌های معماری دوره پهلوی دربردارنده چه مفاهیمی از طبیعت هستند؟
  ۲. آفرینش این مفاهیم متأثر از چه گفتمان‌هایی است و

می‌کند، هویت و ذهنیت می‌سازد و شیوه‌های بازنمایی چیزهای معین و شیوه فکر و عمل و مطالعه را در رابطه با آن چیزها تعیین می‌کند؛ به عبارتی در رهیافت گفتمانی همیشه بر ویژگی تاریخی شکل یا رژیم خاص بازنمایی تأکید می‌شود؛ یعنی نه بر زبان به منزله موضوعی عام، بلکه بر زبان‌ها یا معناها خاص و چگونگی کاربست آنها در زمان‌ها و مکان‌های خاص تأکید می‌شود. رهیافت گفتمانی توجه انسان را بیشتر به وجه تاریخی جلب می‌کند؛ یعنی به این موضوع که بازنمایی، در شرایط تاریخی واقعی و در قالب اعمال واقعی، چگونه عمل می‌کند (هال، ۱۳۹۶، ۲۵)؛ لذا مطابق با این رویکرد، جهان محصول گفتمان‌هاست و تمام پدیده‌های پیرامونی تنها از طریق گفتمان‌ها معنا می‌یابند. دامنه این گفتمان‌ها فقط به معنابخشی محدود نمی‌شود، بلکه هریک از این دریافت‌ها سلسله اعمال خاصی را ایجاب می‌کنند و پیامدهای خاص اجتماعی به دنبال دارند (مصلی‌نژاد، ۱۳۸۷، ۲).

مفهوم طبیعت و چگونگی حضور آن در معماری

اصطلاح طبیعت از دیدگاه‌های مختلف فلسفی، هنری، علمی و نظایر آن مفاهیم متفاوتی دارد، به گونه‌ای که در جهان‌بینی سنتی این مفهوم عامل مرتبط با ماورای طبیعت و نظم گیتی یا لوگوس معرفی شده و در دیدگاه معاصر چیزی است که انسان در پدیدآوردن آن دخالت نداشته و تنها محصول دیالکتیک ذهنی انسان و جهان عینیات است (قدوسی‌فر و حبیب و شهبازی، ۱۳۹۱، ۳۸). بررسی متون علمی و فلسفی درباره مفهوم طبیعت نشان می‌دهند که می‌توان مفاهیم متفاوت طبیعت را در سه دسته کلی جهان قابل ادراک، ذات و سرمنشأ قرار داد (فلاح و شهیدی، ۱۳۸۹، ۳۸). این مفاهیم از طریق جهان‌بینی و ایدئولوژی‌های حاکم بر هر دوره تاریخی در معماری به منصفه ظهور رسیدند. در دوره قبل از مدرن توجه انسان بیشتر به منشأ پیدایش جهان بود، از این رو طبیعت به معنای سرمنشأ و فطرت در معماری مطرح می‌شد. در این دوره طبیعت دارای دو سیرت کیهانی و زمینی بود که سیرت کیهانی مقدم بر سیرت زمینی و اساسی‌ترین ویژگی بینش کهن بود و از طریق فرم و تزیینات در معماری به تصویر کشیده می‌شد (همان، ۴۲). در دوره مدرن مفهوم طبیعت، با تولد اندیشه‌های نوینی که ریشه در خردگرایی و انسان‌مداری داشتند، متحول شد. در این دوره انسان مدرن، با نگاهی کمیت‌گرا، تلاش می‌کرد تا به طبیعت تسلط یابد، از این رو پدیده‌ها را با کمک مفاهیم و قوانین علمی تحلیل، تشریح و تبیین می‌کرد (محمدزاده، ۱۳۹۳، ۲۶۲). در دوره بعد از مدرن، با حضور

و طرفداری (۱۳۸۹)، سهیلی و دیبا (۱۳۸۹)، حسن‌پور و سلطانزاده (۱۳۹۵) و شیرازی و یونسی (۱۳۹۰) تا حدودی مشهود است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر به صورت کیفی و براساس رویکرد گفتمانی انجام شده است. داده‌ها به صورت اسنادی و میدانی گردآوری شده‌اند و از روش تحلیل گفتمان برای اجرای عملیات تحقیق استفاده شده است. در رویکرد گفتمانی، تحلیل گفتمان مرزهای ساختار زبان را می‌شکند و به درون مفاهیم رخنه می‌کند و آن را در خدمت اهداف گفتمان قرار می‌دهد و به فرایندهای تولید معنا توجه می‌کند (رجیلو، ۱۳۸۵، ۴۶). در این پژوهش آرایه‌ها به مثابه متن، ارزش‌ها، اعتقادات و باورها را به مخاطبان منتقل می‌کنند. این تبادل اندیشه با روش تحلیل گفتمان به دو صورت قابل بررسی است:

الف) دیدگاه ساختارگرا (فرم‌گرا) - رهیافت نشانه‌شناسی که ارتباط بین فرم و محتوای تزیینات و معانی حاصل از آنها را نشان می‌دهد؛

ب) دیدگاه پس‌ساختارگرا (عملکردگرا) - رهیافت گفتمانی که، با شناسایی گفتمان‌های غالب در جامعه، علاوه بر تولید معنا، آثار و پیامدهای اجتماعی حاصل از حضور تزیینات را نشان می‌دهد.

از این رو مراحل انجام پژوهش را می‌توان به صورت زیر مشخص کرد:

۱. بررسی نحوه حضور طبیعت از لحاظ فرم و محتوا در تزیینات گرایش‌های مختلف معماری دوره پهلوی؛
۲. معرفی گفتمان‌های غالب در جامعه و نقش آنها در معنابخشی به تزیینات؛
۳. بررسی پیامدهای اجتماعی حاصل از تجلی طبیعت در آرایه‌ها.

مبانی نظری پژوهش

• رهیافت گفتمانی

زبان و گفتمان چگونگی عملکرد فرهنگ، معنا و بازنمایی را از طریق دو رویکرد روایت می‌کنند: رهیافت نشانه‌شناسی و رهیافت گفتمانی. رهیافت نشانه‌شناسی روشی برای تحلیل چگونگی انتقال معنا از طریق بازنمایی‌های تصویری است، در حالی که رهیافت گفتمانی آثار و پیامدهای بازنمایی یا سیاست آن را بیان می‌کند. رهیافت گفتمانی نه تنها نشان می‌دهد که زبان و بازنمایی چگونه معنا تولید می‌کنند، بلکه نشان می‌دهد که معنای تولیدشده در چارچوب گفتمان خاص چگونه با قدرت پیوند می‌خورد، رفتار را تنظیم

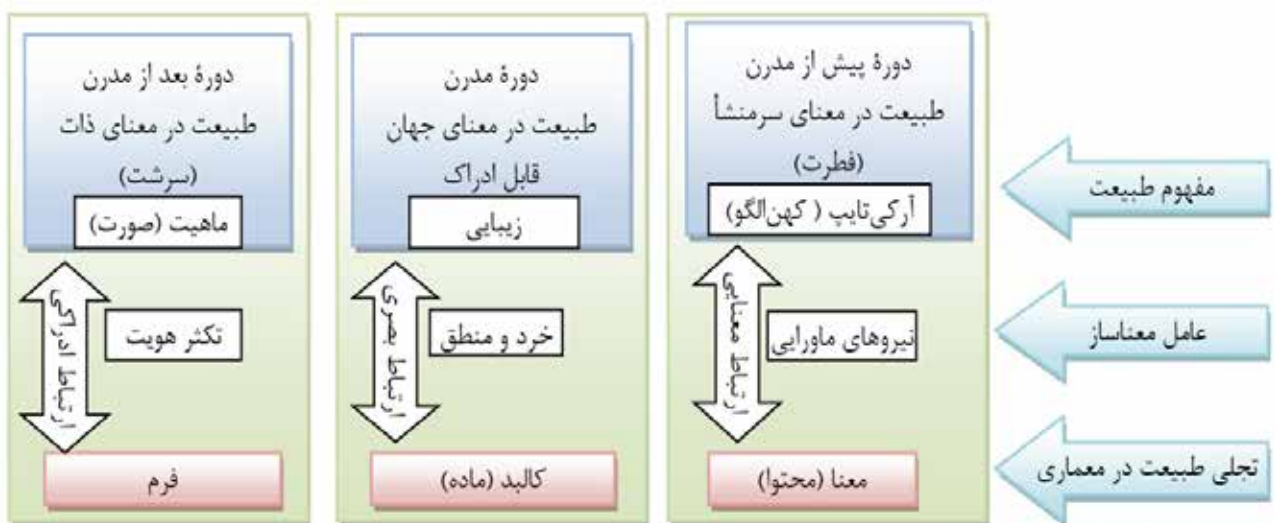
یا فیگوراتیو در معماری متجلی می‌شوند. این نقوش از یک سو با بهره‌گیری از طرح‌های هندسی به صورت خطوط مستقیم، شکسته، منحنی و دایره و از سوی دیگر با طرح‌های گیاهی، حیوانی و انسانی نظیر پالم، تاک و پیچک، گل نیلوفر، گاو، گوزن و جانوران ترکیبی و اسطوره‌ای و ... (کیانی، ۱۳۷۶، ۹۵) مفاهیم و رویدادهای متنوعی را در بناها به تصویر می‌کشند. از لحاظ عملکردی نیز دو دیدگاه در مورد حضور تزیینات در بناها وجود دارد که عبارت است از: ۱. دیدگاه مبتنی بر عملکرد ظاهری؛ ۲. دیدگاه مبتنی بر عملکرد معنایی و محتوایی. از نظر فرمالیست‌ها (اولگ گرابار^۱، ارنست کونل^۲ و گامبریچ^۳) تزیینات معماری صرفاً پوششی ظاهری و فاقد هرگونه معنا و مفهوم دینی یا قومی و فرهنگی است و بنابراین کاشی‌کاری، آئینه‌کاری، آجرکاری، شیشه‌کاری و گچبری فرقی با هم ندارند، چراکه صرفاً پوشاندن سطوح زمخت زیرین و زیباکردن لایه‌ها مهم است و آنها هیچ وظیفه دیگری ندارند. در مقابل، اندیشمندانی نظیر بورکهارت، نصر و نجیب اوغلو در جست‌وجوی کشف مفاهیم عرفانی و فرازمینی مستتر در نقوش انتزاعی و غیرانتزاعی هستند (کفشچیان‌مقدم، منصور و شمسی‌زاده ملکی، ۱۳۹۲).

جهان‌بینی‌ها، ایدئولوژی‌ها، مکان و زمان اجرای اثر و شرایط حاکم بر محیط مؤلفه‌هایی هستند که در تقویت یا تضعیف دیدگاه انسان‌ها در تفسیر و تحلیل آرایه‌ها نقش مهمی دارند. در تصویر ۲، تزیینات معماری ایران براساس فرم و عملکرد دسته‌بندی شده است.

مؤلفه‌هایی همچون انحلال سوژه استعلایی، تکثر هویتی، صورت‌بندی گفتمانی سوژه و متافیزیک حداقلی (طاهری سرشنیزی و عزیزخانی، ۱۳۹۰، ۴۲)، اندیشه‌های نوینی در حوزه طبیعت‌پا به عرصه وجود گذاشتند. در این دوره، معماری تلاش کرد تا بی‌هویتی، استثمار و بحران‌های به‌جامانده از مدرنیسم را تقلیل دهد، یعنی به ذات امور توجه کند و از عناصر و نیروهای طبیعی به‌درستی و در جای خود استفاده کند. در تصویر ۱ مفهوم طبیعت و تجلی آن در معماری، تحت تأثیر مؤلفه‌هایی همچون نیروهای ماورایی، خرد و منطق و تکثر هویتی و در سه بازه زمانی پیش از مدرن، مدرن و بعد از مدرن، نشان داده شده است.

• آرایه‌های معماری

آرایه‌ها، به‌مثابه روئینایی‌ترین و چشم‌نوازترین بخش فضای معماری، همچون متن، دنیایی از ارزش‌ها، اندیشه‌ها و باورها را در خود مستتر کرده‌اند. آنها، با نمایش زیبایی‌های طبیعت، احساسات مخاطب را هدف قرار می‌دهند و با تسخیر روح بیننده او را به موجودی فرازمینی مبدل می‌کنند. علاوه بر اینها، روایت‌گر رویدادها و وقایع تاریخی زمان خود و راهنمایی برای آیندگان هستند. ایرانیان همواره تلاش می‌کردند تا موتیف‌هایی را که از فرهنگ‌های گوناگون به عاریت گرفته بودند با فرهنگ خود تطبیق دهند. این انطباق با دو رویکرد قابل بررسی است: نگاه فرمی و نگاه عملکردی. از لحاظ فرمی، تزیینات به دو صورت نقوش انتزاعی یا غیرفیگوراتیو و نقوش غیرانتزاعی

تصویر ۱. مفهوم طبیعت و چگونگی تجلی آن در معماری. مأخذ: نگارندگان.

یافته‌های تحقیق

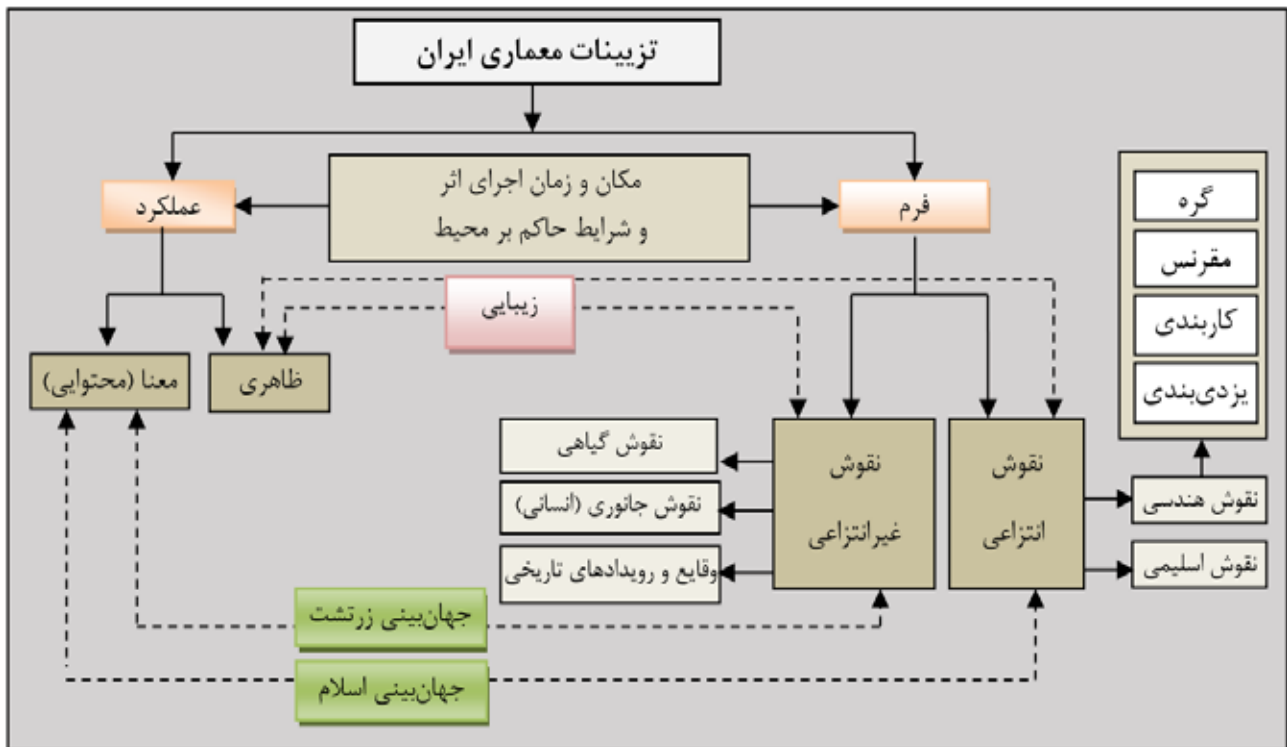
• آرایه‌های معماری دوره پهلوی

آرایه‌های معماری همچون متن فرهنگی نتیجه تحولات سیاسی دوره‌های تاریخی هستند. مفاهیم تشکیل‌دهنده آنها از یک سو بر مرزگذاری‌های اجتماعی، روابط قدرت، تاریخ، اسطوره‌ها و معناها دلالت دارند و از سوی دیگر تأمین‌کننده نیازهای روحی و روانی انسان‌ها هستند. در دوره پهلوی، با تغییر سیاست‌های حاکم بر جامعه ایران، تحولات عظیمی به‌وقوع پیوست که نتیجه آن دگرگونی‌های فرهنگی و اجتماعی‌ای است که در تمام ابعاد زندگی انسان‌ها رخ نهاده است. این تغییرات، که از تحولات داخلی و برون‌مرزی در حوزه‌های مختلف نشئت گرفته بود، گفتمان‌های بدیعی را خلق کرد. آغاز این تحولات از اواسط دوره قاجار و تحت تأثیر معماری کلاسیک دنیای غرب بود (حبیبی، ۱۳۸۵، ۲۰) که در دوره پهلوی به اوج رسید و به شکل‌گیری گرایش‌های نوینی در معماری انجامید. این گرایش‌ها در دو بازه زمانی قابل بررسی است:

۱. دوره پهلوی اول (۱۳۰۴-۱۳۲۰) آغاز تحولات نوسازی با تکیه بر اجرای سیاست‌های غیردینی و غرب‌گرایی؛
۲. دوره پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۵۷) گسترش تحولات

مدرنیسم با تکیه بر تحولات تاریخی، فرهنگی و فناوری. در دوره پهلوی اول با تشکیل دولت-ملت در ایران گفتمان تازه‌ای شکل گرفت که هدف آن اصالت‌بخشیدن به هویت ملی ایرانیان بود. گفتمان ملی‌گرایی پایه ایدئولوژی رسمی دولت را تشکیل می‌داد و در فرایند ملت‌سازی از بالا و استوارکردن قدرت مطلقه شاه تأثیر به‌سزایی داشت و تاریخ باستان را به تاریخ پهلوی پیوند می‌زد (بانی‌مسعود، ۱۳۸۸، ۱۸۴). علاوه بر آن، میراث به‌جای‌مانده از معماری دوره اسلامی ایران، به‌خصوص سبک اصفهانی، به‌صورت گفتمان سنت‌گرا در معماری دوره پهلوی اول ظاهر شد. غرب‌گرایی دیگر گفتمان نوپایی بود که، متأثر از گفتمان خردگرایی و تحولات مدرنیسم اروپا، در دوره پهلوی اول ریشه دواند و در پهلوی دوم به اوج رسید. گرایش‌های غالب در معماری دوره پهلوی اول و تزیینات وابسته به آنها، که محصول این گفتمان‌ها بوده، عبارت است از:

۱. معماری اصطلاحاً سنتی: دارای ساختاری مدرن و کالبدی سنتی متشکل از تزیینات دوران اسلامی است؛
۲. معماری تلفیقی (ترکیبی از عناصر معماری بومی و بیگانه): تزیینات این گرایش متشکل از نقش‌های دوره اسلامی، تزیینات دوران پیش از اسلام و تزیینات معماری

تصویر ۲. دسته‌بندی تزیینات معماری ایران براساس فرم و عملکرد. مأخذ: نگارندگان.

تزیینات) و آرت دکو (ترکیبی از فرم‌های طبیعی و نمادهای صنعتی) و معماری مدرن متأخر، که با گرایش‌هایی همچون بروتالیسم، مینیمالیسم و تندیس‌گرایی (قبادیان، ۱۳۸۲)، به صورت انتزاعی و از طریق ایجاد خلوص و سادگی در احجام، زینت‌بخش بناها شدند؛

۴. معماری ارگانیک (ترکیبی از مصالح و فرم‌های طبیعی).

• چگونگی حضور طبیعت در آرایه‌های معماری دوره پهلوی طبیعت مفهوم پرتکراری است که از گذشته‌های دور تا کنون در معماری و آرایه‌های وابسته به آن چشم‌نوازی کرده است و در هریک از گرایش‌های معماری ایران، متناسب با زمان و مکان اجرای اثر، مفاهیم متفاوتی همچون کالبد، ذات و فطرت را به مخاطب عرضه کرده است. در گرایش‌های معماری دوره پهلوی اول، طبیعت به سه صورت و تحت تأثیر آرایه‌های سه دوره تاریخی ظهور کرد: ۱. نقش برجسته‌های شیوه‌های پارسی و پارسی به صورت نقوش گیاهی، حیوانی، انسانی و هندسی؛ ۲. الگوهای هندسی و اسلیمی دوره اسلامی؛ ۳. نظم آسمانی حاکم بر دوره کلاسیک و فرم‌های طبیعی و رمانتیک هنر نو (تصویر ۳).

در دوره پهلوی دوم طبیعت چهره متفاوتی به خود گرفت. در این دوره، علاوه بر حضور آرایه‌های معماری گذشته ایران در کالبد بناها، بهره‌گیری از گرایش‌های فکری و فلسفی نوین موجب شد که طبیعت به صورت واقعی و نمادین در بناها نمایان شود. بنابراین حضور طبیعت در معماری دوره پهلوی دوم را می‌توان چنین تقسیم کرد: ۱. استفاده از نقوش هندسی و اسلیمی ایران باستان و دوره اسلامی؛ ۲. نمایش فرم‌های بدیع با منشأ طبیعت به صورت فیگوراتیو و تجریدی در کالبد معماری؛ ۳. استفاده از عناصر و اجزای طبیعت به صورت فرم و ماده با عنوان معماری ارگانیک؛ ۴. توجه به جوهر و سرشت طبیعت؛ ۵. استفاده از تزیینات ماشینی با مضمون طبیعت در فضاهای داخلی (تصویر ۴).

بحث و تحلیل پژوهش

• مفهوم طبیعت در آرایه‌های دوره پهلوی حضور طبیعت در آرایه‌های معماری دوره پهلوی متأثر از تحولات سه دوره تاریخی پیش از مدرن، مدرن و بعد از مدرن است که به شیوه‌های مختلف در گرایش‌های این دوره متجلی شده است. این حضور، تحت تأثیر جهان‌بینی و ایدئولوژی‌های حاکم، دربردارنده مفاهیم متعددی همچون «فطرت»، «کالبد» و «ذات» طبیعت است. با بررسی رابطه بین فرم و محتوای آرایه‌ها در دوره‌های تأثیرگذار و انطباق آنها با گفتمان‌های غالب بر

بیگانه نظیر سبک نئوکلاسیک، رمانتیک و گاهی تزیینات معماری شرق است؛

۳. معماری اصطلاحاً ملی: یادآور شکوه و جلال گذشته‌های دور و تحسین و تمجید افراطی از کلیت زیبای ازدست‌رفته است. در این سبک تزیینات معماری دوران پیش از اسلام جلوه‌گر بناها شده است؛

۴. معماری مبتنی بر سبک بین‌الملل و آرت دکو: تزیینات این الگوها متأثر از تحولات مدرنیسم اروپاست. سبک بین‌الملل، عاری از تزیینات و سبک آرت دکو، ترکیبی از فرم‌های طبیعی و انواع و اقسام تولیدات و نمادهای صنعتی با تبعیت از جنبش‌های کوبیسم، فوتوریسم، اکسپرسیونیسم و ... به منظور آشتی‌دادن هنر و صنعت است؛

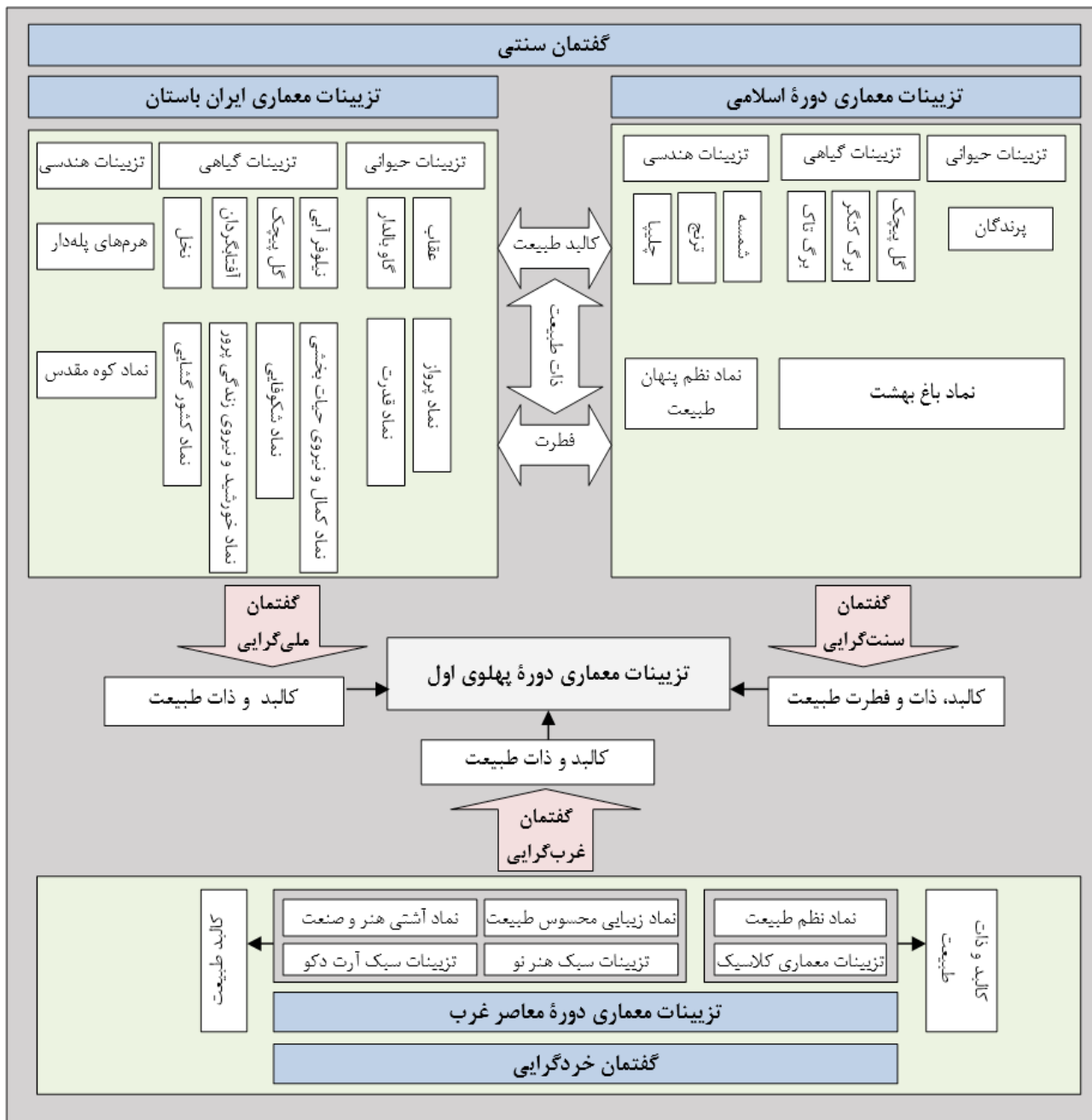
۵. معماری مبتنی بر سبک کلاسیک اروپا (حبیبی، ۱۳۸۵، ۲۸)؛ تزیینات این سبک متشکل از سبک‌های کلاسیک، رمانتیک و نئوباروک است.

در دوره پهلوی دوم، تغییر سیاست‌های دولت موجب افزایش اقتدار حکومت مرکزی، رشد صعودی قدرت اقتصادی و ارتباط بیشتر با غرب شد که نتیجه آن فعالیت در زمینه توسعه زیرساخت‌های مختلف و انجام امور عمرانی و ساختمانی در سطح بسیار گسترده بود (قبادیان، ۱۳۹۲، ۲۱۹). در این دوره، با تلاش حکومت برای همراهی بیشتر با قافله تحولات جهانی، دستاوردهای فرهنگی متعددی در حوزه معماری و شهرسازی حاصل شد. از این رو گفتمان‌های جدیدی شکل گرفتند و سبک‌های نوینی پا به عرصه وجود گذاشتند. گفتمان سنت‌گرا، با همان سبک و سیاق دوره پهلوی اول و با همراهی تکنولوژی مدرن روز، میراث شکوهمند دوران اسلامی را به دوش می‌کشید. در این دوره، به منظور احیای ارزش‌های گذشته ایران و یادآوری شکوه و عظمت تاریخ و فرهنگ کهن ایران، گفتمان نوینی با عنوان گفتمان تاریخ‌گرایی شکل گرفت. مدرن‌گرایی گفتمان برون‌مرزی‌ای بود که، با تعالی مدرنیسم در اروپا و نفوذ آن به ایران، موجب شکل‌گیری گرایش‌های متنوعی شد. الگوهای معماری دوره پهلوی دوم و اجزای کالبدی وابسته به آن را می‌توان به صورت زیر دسته‌بندی کرد:

۱. معماری اصطلاحاً سنتی که تقریباً همان خصوصیات معماری دوره پهلوی اول را دارد؛

۲. معماری نوگرایی ایرانی که در جست‌وجوی احیای ارزش‌های گذشته و هویت تاریخی و فرهنگی معماری ایرانی است و در آن سنت و نوگرایی، هم‌تراز یکدیگر، در طرح کالبدی بنا لحاظ شده است (همان، ۲۶۵)؛

۳. معماری مدرن متعالی با سبک‌های بین‌الملل (بدون

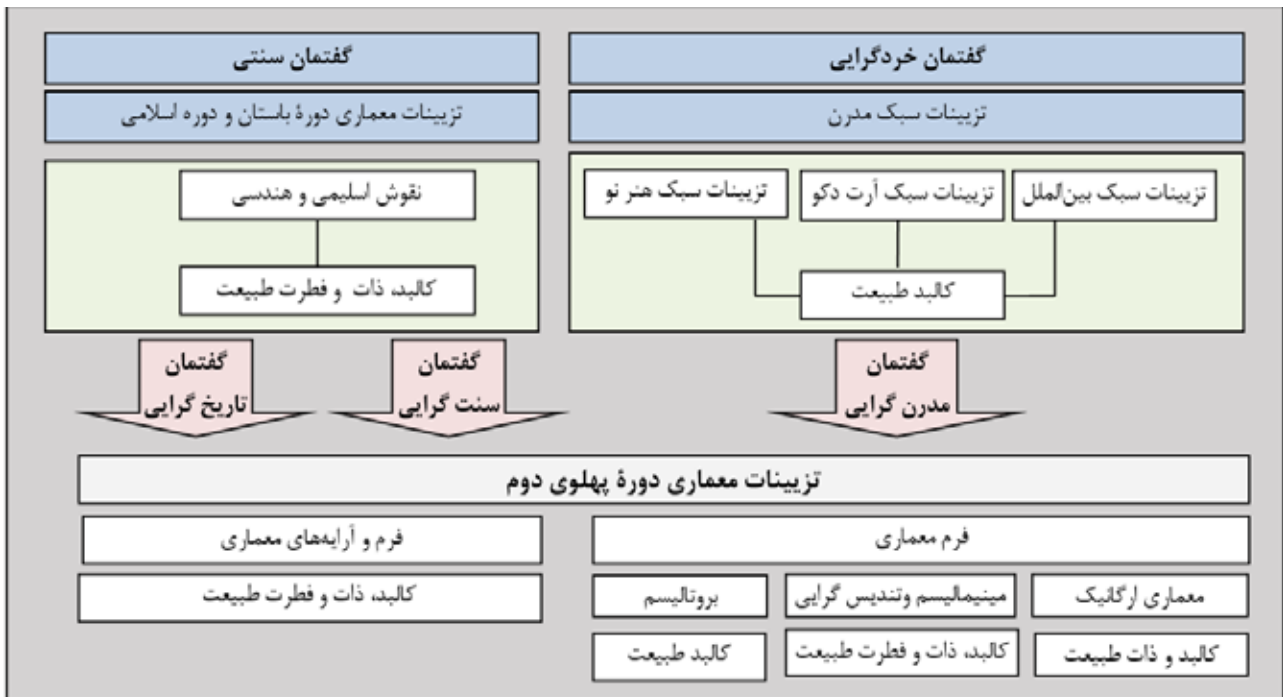
تصویر ۳. نحوه حضور طبیعت در آرایه‌های معماری دوره پهلوی اول. مأخذ: نگارندگان براساس مرزبان، ۱۳۷۹؛ پوپ، ۱۳۸۲؛ پیرنیا، ۱۳۸۲.

جامعه، می‌توان مفاهیم طبیعت و پیوند آنها با قدرت را در آرایه‌های معماری دوره پهلوی بررسی و آثار و پیامدهای اجتماعی بازنمایی آنها را تفسیر کرد.

• دوره پهلوی اول

آرایه‌های معماری دوره پهلوی اول متأثر از تزیینات گفتمان‌های سنتی (ایران باستان و دوره اسلامی) و گفتمان خردگرایی غرب هستند. آنها، تحت تأثیر تحولات مدرنیته، این گفتمان‌ها را پالایش و مفاهیمی از آنها را به عاریت گرفتند و معانی حاصل از آنها را از طریق صورت و

محتوا به مخاطب منتقل کردند. مفهوم طبیعت، در گفتمان سنتی، فطرت و حقیقت هستی بوده و نیرویی است که اتفاقات جهان مادی و فیزیکی را کنترل می‌کند (فلاح و شهیدی، ۱۳۸۹، ۳۹). در این گفتمان، نیروهای آسمانی از طریق آرایه‌ها در معماری متجلی و باعث تقدس فضا می‌شوند و حضور طبیعت به صورت نمادی از کهن الگوها (عقاب، چلیپا و...) دربردارنده مفاهیمی همچون وحدت، قدرت، مرگ و زندگی پس از مرگ و ... است (بتولی، ۱۳۷۶، ۲۵).

تصویر ۴. نحوه حضور طبیعت در آرایه‌های دوره پهلوی دوم. مأخذ: نگارندگان براساس قبادیان، ۱۳۹۲.

ارتقای باورها و آرمان‌ها، احیای اصالت و هویت ایرانی، و تعالی حقوق ملت برای رسیدن به تمدنی جهانی بود و گزاره‌های گفتمان سنت گرایی شامل صیانت از اصول و ارزش‌های معماری ایرانی-اسلامی، توجه به هندسه پنهان طبیعت و ایجاد تداوم و پیوستگی با فرهنگ گذشته ایران می‌شد (تصاویر ۷ و ۸).

خردگرایی، تنها گفتمان برون‌مرزی در دوره پهلوی اول، متأثر از تحولات مدرنیته اروپا، با عنوان گفتمان غرب گرایی به صورت سبک نئوکلاسیک و سبک مدرن در معماری ایران نفوذ کرد. این گفتمان سیرت کیهانی و زمینی طبیعت در هنر کلاسیک یونان و روم باستان را، از طریق تناسبات ریاضی و هندسی و فرم‌های طبیعی در معماری نئوکلاسیک، دوباره به تصویر کشید. علاوه بر آن، سادگی و خلوص سبک مدرن موجب حضور طبیعت از طریق عناصر و اجزای تشکیل‌دهنده معماری شد. گزاره‌های این گفتمان را رعایت اصول نظم، تعادل، تناسب و توازن برای رسیدن به کمال صوری و زیبایی آرمانی یا جمال هنری تشکیل می‌دادند که موجب ایجاد حس ابدیت گرایی و سلطه طلبی در این بناها می‌شد (تصویر ۹).

• دوره پهلوی دوم

تحولات سیاسی، تعالی مدرنیسم و گسترش آن، تغییر و دگرگونی ساختارهای حکومت و نیازهای جامعه به شکل‌گیری گفتمان‌های نوینی در دوره پهلوی دوم منجر شد. این گفتمان‌ها همانند دوره پهلوی اول، متأثر از دو

حضور این مفاهیم در تزیینات معماری ایران باستان، به صورت نقوش گیاهی، حیوانی و هندسی، نمادی از کهن‌الگوها و تداعی‌کننده نیروهای ماورایی هستند. آنها، با ایجاد ماهیت نیایشی در مکان‌ها، پیوندی عمیق و ناگسستنی با بشر برقرار کردند و باعث ماندگاری و جاودانگی بناها شدند (تصویر ۵). با ظهور اسلام، تقلید از تصاویر واقعی طبیعت مطرود شد و حضور طبیعت از طریق عناصر انتزاعی به صورت نقوش هندسی و اسلامی در بناها رواج یافت (تصویر ۶). بسیاری از این طرح‌ها به صورت نمادهای آرکی‌تایپی (ماندالا، چلیپا و...) نمادی برای جهان هستی، عالم صغیر، ابزار دستیابی به ملکوت، یکپارچگی، سازماندهی و تنظیم دوباره وضعیت‌های هرج و مرج آلود به‌شمار می‌روند (گلابچی و زینالی فرید، ۱۳۹۳، ۷۲). از این‌رو آنها، علاوه بر جلب توجه بیننده به سوی مرکز و بازکردن گره‌های روح، معرف ساختار درونی وجود جسمانی نیز هستند و حضور آنها موجب می‌شود تا اجسام مادی در برابر نمونه‌های مثالی معنوی خود شفافیت یابند، آنها را در مرتبه وجودی خود متجلی کنند و به ماده شرافت و تعالی بخشند (نصر، ۱۳۷۵، ۵۶). گفتمان سنتی در دوره پهلوی اول تحت تأثیر شرایط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه تغییر رویه داد. گفتمان سنتی‌ای که حکومت پهلوی برای اشاعه آرمان‌های خود در ایران رواج داد به صورت گفتمان‌های ملی گرایی و سنت گرایی ظهور کرد. گزاره‌های گفتمان ملی گرایی شامل

طبیعت از طریق عوامل محسوس و نامحسوس (هندسه پنهان طبیعت، نمادهای کهن‌الگویی و عناصر کالبدی طبیعت) در بناها ظاهر شد (تصاویر ۱۲ تا ۱۶).

نتیجه‌گیری

طبیعت مفهومی است که در معماری از طریق ماده و فرم و محتوا با مخاطب ارتباط برقرار می‌کند. این ارتباط در آرایه‌ها، به‌منزلهٔ روبنایی‌ترین لایهٔ معماری، با دو رویکرد فرمی و عملکردی نشان داده می‌شود. نگاه فرمی به طبیعت بیانگر نحوهٔ حضور و برداشت‌های ظاهری از طبیعت بوده و نگاه عملکردی دربردارندهٔ معانی ضمنی این حضور است. در آرایه‌ها، «صورت» از کنار هم قرارگرفتن ماده و فرم شکل می‌گیرد و «معنا» از طریق فرم و محتوا تجلی می‌یابد. رابطهٔ صورت و معنا در آرایه‌ها تداعی‌کنندهٔ رابطهٔ «کالبد و ذات» و «ذات

گفتمان سنتی و خردگرا، به‌صورت سنت‌گرایی، تاریخ‌گرایی و مدرن‌گرایی پا به عرصهٔ وجود گذاشتند. سنت‌گرایی و تاریخ‌گرایی تحت تأثیر فناوری‌های مدرن و متأثر از گفتمان سنتی، با گزاره‌هایی همچون بازگشت به گذشته و احیای تاریخ و فرهنگ ایران، طبیعت را از طریق نقوش هندسی و گیاهی و به‌صورت نمادهای آرکی‌تایپی از طریق فرم و تزیینات در معماری متجلی کردند (تصاویر ۱۰ و ۱۱). گفتمان مدرن‌گرایی نیز ابتدا، با کمرنگ‌کردن نقش هنر و پررنگ‌کردن نقش صنعت و با تبعیت از شعار «کمتر بیشتر است»، به‌تدریج آرایه‌ها را حذف کرد، در نتیجه طبیعت از طریق عناصر موجود در جداره‌ها، نظیر پنجره‌های سراسری، نورگیرها و ... در بناها حضور یافت. با گسترش تحولات فکری و فلسفی، گرایش‌های نوینی همچون بروتالیسم، مینیمالیسم، تندیس‌گرایی و معماری ارگانیک (قبادیان، ۱۳۸۲) تحت تأثیر گفتمان مدرن‌گرایی شکل گرفت و

تصویر ۶. گنبد شیخ لطف‌الله، اصفهان مأخذ: [http:// fa.Wikipedia.org](http://fa.Wikipedia.org)

تصویر ۵. تخت جمشید، شیراز. مأخذ: <http://www.jamejamonline.ir/nama>

تصویر ۸. حافظیه، شیراز. مأخذ: <http://eneshat.com>

تصویر ۷. کاخ شهربانی، تهران. مأخذ: <http://kojaro.com>

تصویر ۱۰. دروازه قرآن، شیراز. مأخذ: <http://fars.irib.ir>

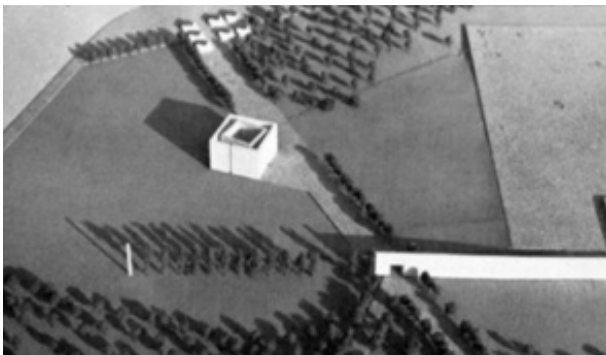
تصویر ۹. نمای غربی مجلس، تهران. مأخذ: <http://trip.yar.com>

تصویر ۱۲. برج آزادی، تهران. مأخذ: <http://arel.ir>

تصویر ۱۱. موزه هنرهای معاصر، تهران. مأخذ: <http://alef-arch.com>

تصویر ۱۵. نمازخانه پارک لاله، تهران. مأخذ: <http://caoi.ir>

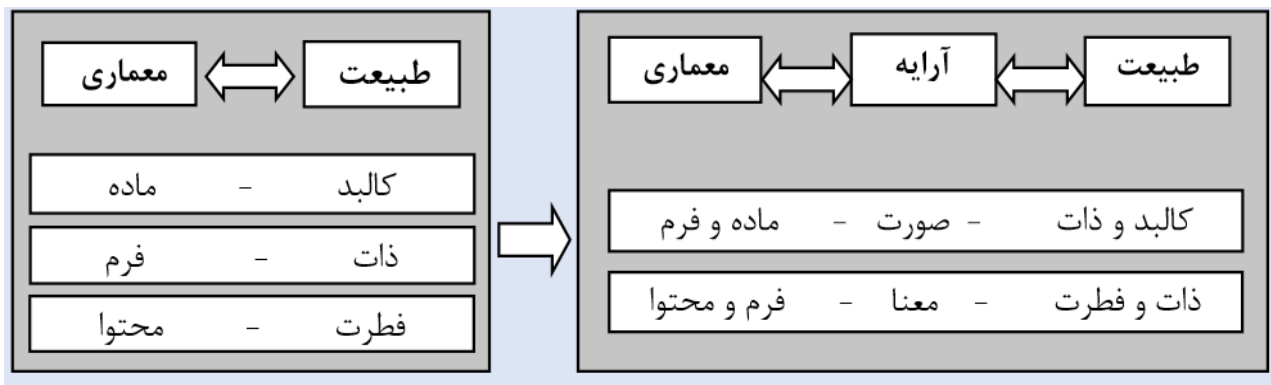
تصویر ۱۳. مهمانپذیر لاله، تهران. مأخذ: <http://caoi.ir>

تصویر ۱۶. ویلا سیحون، کلونک تهران. مأخذ: <http://chidaneh.net>

تصویر ۱۴. مسجد حضرت امیر، تهران. مأخذ: <http://hamino.ir>

تصویر ۱۷. چگونگی ارتباط طبیعت با فرم و آرایه‌های معماری. مأخذ: نگارندگان.

جدول ۱. نقش گفتمان‌های سنتی و بدیع در آفرینش مفهوم طبیعت در معماری دوره پهلوی. مأخذ: نگارندگان.

گفتمان غالب	گفتمان سنتی	گفتمان خردگرایی
گسست تاریخی	دوره باستان	دوره معاصر
عامل معناساز	ظهور دین زرتشت	ظهور مدرنیته
مؤلفه‌های اثرگذار	اسطوره‌ها، عقاید و باورهای زرتشتی و اندیشه‌های کهن غربی	عقاید و ارزش‌های اسلامی و اندیشه‌های کهن شرقی
حضور طبیعت	نقوش گیاهی، حیوانی، انسانی	نقوش اسلیمی و هندسی
مفهوم طبیعت	کالبد/ ذات/ فطرت	کالبد/ ذات
گفتمان بدیع	ملی‌گرایی	غرب‌گرایی
پهلوی اول	مفهوم طبیعت (صریح / ضمنی)	کالبد و ذات طبیعت
گفتمان بدیع	تاریخ‌گرایی	مدرن‌گرایی
پهلوی دوم	مفهوم طبیعت (صریح / ضمنی)	کالبد، ذات و فطرت طبیعت

دیگر مفاهیم و معانی ماورای طبیعت، نهفته در تزیینات انتزاعی و غیرانتزاعی خصوصاً نمادهای کهن‌الگویی را که تداعی‌کننده وحدت، قدرت و جاودانگی هستند، تحت سیطره قدرت‌های سیاسی و فرهنگی جامعه معاصر و متناسب با نیازهای زمانه به مخاطب منتقل کردند. در **جدول ۱**، نقش گفتمان‌های سنتی و بدیع در آفرینش مفهوم طبیعت نشان داده شده است.

طبیعت از طریق سیمای اولیه، ثانویه و تجریدی در آرایه‌ها و فرم‌های معماری دوره پهلوی متجلی شده و، تحت تأثیر گفتمان‌های غالب و پدیدۀ قدرت، علاوه بر نمایش معانی صریح و ضمنی، معانی حاصل از آثار و پیامدهای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را به مخاطب منتقل کرده است (**تصویر ۱۸**).

و فطرت» در طبیعت است. در **تصویر ۱۷**، چگونگی ارتباط طبیعت با فرم و آرایه‌های معماری نشان داده شده است. مفاهیم برگرفته از طبیعت در آرایه‌های دوره پهلوی، تحت تأثیر گفتمان‌های سنتی و خردگرا و با پیروی از گفتمان‌های نوین/ ملی‌گرایی، سنت‌گرایی و غرب‌گرایی پهلوی اول و سنت‌گرایی، تاریخ‌گرایی و مدرن‌گرایی پهلوی دوم، به شیوه‌های متعدد و با مفاهیم گوناگونی در معماری ظاهر شدند. این گفتمان‌ها از یک سو عناصر و اجزای قابل ادراک و نظم حاکم بر جهان پیرامون (برگرفته از روایت‌های اساطیری دوره باستان، اعتقادات دوره اسلامی و نظم کیهانی دوره کلاسیک) را به صورت معانی صریح و از طریق تصاویر فیگوراتیو و تجریدی در صورت آرایه‌ها به نمایش گذاشتند و از سوی

تصویر ۱۸. آثار و پیامدهای اجتماعی مفاهیم طبیعت در آرایه‌ها و فرم‌های معماری دوره پهلوی. مأخذ: نگارندگان.

پی‌نوشت‌ها

۱. Oleg Grabar

۲. Ernest Konel

۳. Ernest Gombrich

فهرست منابع

- شیرازی، علی‌اصغر و یونسی، میلاد. (۱۳۹۰). تأثیر ملی‌گرایی بر معماری بناهای حکومتی دوره پهلوی اول. *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۱(۴)، ۵۹-۶۹.
- صالحی‌زاده، عبدالهادی. (۱۳۹۰). درآمدی بر تحلیل گفتمان میشل فوکو، روش‌های تحقیق کیفی. *معرفت فرهنگی-اجتماعی*، ۲(۳)، ۱۱۳-۱۴۱.
- طاهری سرتشنیزی، اسحاق و عزیزخانی، احمد. (۱۳۹۰). انسان‌شناسی پست‌مدرن و نقد آن از آموزه‌های دینی. *انسان‌پژوهی دینی*، ۸(۲۵)، ۳۵-۵۷.
- علی‌زاده، محمدعلی و طرفداری، علی‌محمد. (۱۳۸۹). تأثیر گفتمان ملی‌گرایی بر تحولات اجتماعی و فرهنگی دوره پهلوی اول. *پژوهش‌نامه تاریخ*، ۵(۱۹)، ۹۹-۱۲۲.
- فلاح، محمدصادق و شهیدی، صمد. (۱۳۸۹). تحولات مفهوم طبیعت و نقش آن در شکل‌گیری فضای معماری. *هنرهای زیبا*، ۲(۴۲)، ۳۷-۴۵.
- قبادیان، وحید. (۱۳۸۲). مبانی و مفاهیم در معماری معاصر غرب. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- قبادیان، وحید. (۱۳۹۲). سبک‌شناسی و مبانی نظری در معماری معاصر ایران. تهران: علم معمار.
- قدوسی‌فر، هادی؛ حبیب، فرح و شهبازی، مهتیم. (۱۳۹۱). حکمت خالده و جایگاه طبیعت در جهان‌بینی و معماری معابد ادیان مختلف. *باغ نظر*، ۹(۲۰)، ۳۷-۵۰.
- کفشچیان مقدم، اصغر و یاحقی، مریم. (۱۳۹۰). بررسی عناصر نمادین در نگارگری ایران. *باغ نظر*، ۸(۱۹)، ۶۵-۷۶.
- کفشچیان مقدم، اصغر؛ منصور، سیدامیر و شمسی‌زاده ملکی، روح‌الله. (۱۳۹۲). بررسی تزیینات معماری سنتی ایران از منظر دیوارنگاری. *هنرهای زیبا: هنرهای تجسمی*، ۱۸(۳)، ۵۷-۶۴.
- کیانی، محمدیوسف. (۱۳۷۶). *تزیینات وابسته به معماری ایران دوره اسلامی*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- گلابچی، محمود و زینالی فرید، آیدا. (۱۳۹۳). معماری آرکی‌تاییبی (کهن‌الگویی)، الگوهای پایدار بنیادین. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- محمدزاده، رحمت. (۱۳۹۳). بررسی جایگاه طبیعت در مدرنیته و چالش‌های رودرو با تأکید بر شهرهای ایران. *جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری*، ۱۸(۴۸)، ۲۴۵-۲۷۸.
- مرزبان، پرویز. (۱۳۷۹). *خلاصه تاریخ هنر*. تهران: علمی و فرهنگی.
- مصلی‌نژاد، عباس. (۱۳۸۷). تحلیل فرهنگ سیاسی در ایران معاصر براساس رهیافت گفتمانی. *مطالعات سیاسی*، ۱(۱)، ۱-۱۶.
- نصر، سیدحسین. (۱۳۷۵). *هنر و معنویت اسلامی*. (ترجمه رحیم قاسمیان). تهران: سوره.

- اعظمی، زهرا؛ شیخ‌الحکمایی، محمدعلی و شیخ‌الحکمایی، طاهر. (۱۳۹۲). مطالعه تطبیقی نقوش گیاهی گچبری‌های کاخ تیسفون با اولین مساجد ایران. *هنرهای زیبا: هنرهای تجسمی*، ۱۸(۴)، ۱۵-۲۴.
- بانی مسعود، امیر. (۱۳۸۸). *معماری معاصر ایران در تکاپوی سنت و مدرنیته*. تهران: هنر معماری قرن.
- بتولی، سیدمحمدعلی. (۱۳۷۶). *یونگ و سهروردی*. تهران: مؤسسه اطلاعات.
- پوپ، آرتور. (۱۳۸۲). *معماری ایران*. ترجمه غلامحسین صدقی افشار. تهران: اختران.
- پیرنیا، محمدکریم. (۱۳۸۲). *سبک‌شناسی معماری ایران*. تدوین غلامحسین معماریان. تهران: پژوهنده.
- حسین‌آبادی، زهرا. (۱۳۹۵). بررسی نقوش جانوری و جانوران ترکیبی در آثار سنگی تمدن جیرفت. *هنرهای زیبا: هنرهای تجسمی*، ۲۱(۱)، ۹-۲۱.
- حاجلی، علی. (۱۳۹۵). فوکو، گفتمان، تحلیل گفتمان. *فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۲(۴۲)، ۶۳-۸۷.
- حبیبی، سیدمحسن. (۱۳۸۵). *شرح جریان‌های فکری معماری و شهرسازی در ایران معاصر با تأکید بر دوره زمانی ۱۳۵۷-۱۳۸۳*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- حجازی، مهرداد و مهدیزاده‌سراج، فاطمه. (۱۳۹۳). رابطه معنا، زیبایی، شکل و سازه در معماری دوران اسلامی. *پژوهش‌های معماری اسلامی*، ۱(۲)، ۷-۲۲.
- حسن‌پور، ناصر و سلطانزاده، حسین. (۱۳۹۵). عوامل پس‌زمینه تحولات معماری معاصر ایران در دوران پهلوی دوم و مقایسه تطبیقی آن با ترکیه. *باغ نظر*، ۱۳(۴۴)، ۳۹-۵۲.
- رجیلو، قنبرعلی. (۱۳۸۵). نقش، جایگاه، کارکرد و شیوه‌های بررسی متن فرمان مشروطیت با توجه به شاخص‌های تحلیل گفتمان. *علوم انسانی دانشگاه الزهراء*، ۱۵(۵۵)، ۴۵-۷۱.
- رئیسی، محمدمنان؛ نقره‌کار، عبدالحمید و مرادی، کریم. (۱۳۹۳). درآمدی بر رمز و رمزپردازی در دوران معماری اسلامی. *پژوهش‌های معماری اسلامی*، ۱(۲)، ۷۹-۹۴.
- سهیلی، جمال‌الدین و دیبا، داراب. (۱۳۸۹). تأثیر نظام‌های حکومتی در ظهور جنبش‌های ملی‌گرایانه معماری ایران و ترکیه. *باغ نظر*، ۷(۱۴)، ۲۷-۴۴.

- Foucault, M. (1990). History of Sexuality, Introduction. London: Penguin.
- Foucault, M. (1980). Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings. Hassocks, Sussex: Harvester.
- Foucault, M. (1991). Discipline and Punish: The Birth of the Prison. London: Penguin.
- نورمحمدی، سوسن. (۱۳۸۸). ضرورت درک سرشت فضای معماری با استناد به رویکردهای معاصر مبتنی بر طبیعت. هنرهای زیبا، (۳۷)، ۴۹-۵۸.
- هال، استیوئرت. (۱۳۹۶). معنا، فرهنگ و زندگی اجتماعی. ترجمه احمد گل محمدی. تهران: نی.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

فرجی، کیانوش، بایزیدی، قادر و باینگانی، بهمن. (۱۳۹۸). بررسی مفهوم طبیعت در آرایه‌های معماری دوره پهلوی با رهیافت گفتمانی. باغ نظر، ۱۶(۷۸)، ۲۷-۴۰.

DOI: 10.22034/bagh.2019.139822.3676

URL: http://www.bagh-sj.com/article_96566.html

